

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

NAVILLE, Eduard

A Transvaali kérdés / The Transvaal Question

Eredeti közlés/Original publication:

ford. AMBRÓZY Ágoston, Budapest, 1901, Franklin-Társulat Nyomdája,
62 old.

Elektronikus közlés/Electronic publication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.002.447

Dátum/Date: 2017. október / October 30.

filename: naville_1901_TransvaaliKerdes

Az elektronikus közlést előkészítette

/The electronic publication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

NAVILLE, Eduard: A Transvaali kérdés / The Transvaal Question, *AHU MATT*, 2017, **pp 1–29. old.**, No. 000.002.447, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, az angol–búr háborúk előzményei, a történelmi események elemzése és magyarázata angol oldalról, a búrok kormányzási technikájának súlyos hiányosságai, Krüger szerepének sötét oldalai

African studies in Hungary, the antecedents of the Anglo–Boer wars, the analysis and explanation of historical events from the English side, the serious deficiencies of the governmental technique of the Boers, the dark sides of Krüger's role

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és

ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikaisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

MEGJELENT! AFRIKAKUTATÁS MAGYARORSZÁGON – első kötet
c. tanulmánygyűjtemény (évkönyv), 2017, 640 old. (*AHU MATT Könyvek / Hagyományos Kultúrák a Mai Afrikában* sorozat, No. 4), kiadta: Afrikai Kutatási és Kiadási Program (AKKP), – Magyar Afrika Társaság, – ELTE BTK Történelmi Intézet (Új és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék), – Mundus Novus Könyvek, Érd
A kötet nyomtatott megjelenítését a Szerencsejáték Zrt. támogatása tette lehetővé.

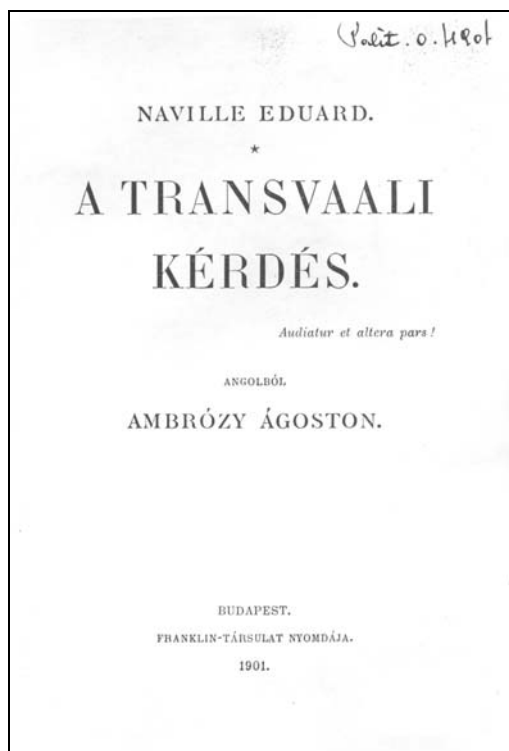
SZERENCSEJÁTÉK ZRT.

Október másodikán koraeste bemutatásra került a Makadám Mérnöki Klubban a Magyar Afrika Társaság által működtetett Magyar Afrika Tudástár könyvsorozatának (a Mundus Novus Könyvek Kft. gondozásában megjelenő AHU MATT Könyvek – *Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában*) nyolc új kötete. Így a néhány napja a nyomdából megérkezett *Afrikakutatás Magyarországon – első kötet (A 70 éves Biernaczky Szilárd Afrika Barátság-Kötete)*, amelyben 50 dolgozat kapott helyet, zömmel magyar, néhány esetben külföldi szerzők tollából. A tanulmánygyűjtemény méltán képviseli a tegnapi és mai hazai afrikanisztikát, de folyosókat nyit a nemzetközi tudományosság irányában is. Így például dolgozatot küldött az ünnepi kötetbe többek között a februárban 88 évesen elhunyt világhírű történész antropológus, Jan Vansina professzor, a „szóbeli történelemkutatás megteremtője” is. Tájékoztatás hangzott el továbbá a Magyar Afrika Tudás elektronikus könyvtár eddigi anyagát (október 29-i állapot: 2065 tétel, kb. 300 könyv, továbbá 1700-nál több tanulmány és dokumentum) bemutató kötetről (24 méltató írással és teljes bibliográfiával), amely ugyancsak nyomtatásban is kiadásra került az AHU elnöke, Balogh Sándor úr jóvoltából. A további hat kötet esetében, mivel azok csak elektronikusan jelentek meg eddig, a tájékoztatás képernyő segítségével történt. A bemutató résztvevői utóbb elismeréssel szóltak a sorozatot működtető társszerkesztők, B. Wallner Erika és Biernaczky Szilárd nagy szorgalommal és lelkesedéssel végzett, igen színvonalas és úttörőnek számító szakmai kiadói tevékenységéről. (További megjelent művek: az idejekorán elhunyt Füssi Nagy Géza, az AHU alapító tagja kötete: *Etnokulturális folyamatok Kelet-Afrikában*. Összegyűjtött tanulmányok (opus posztumusz) --- Ferwagner Péter Ákos: *Történelem a Magreb országában*. Összegyűjtött tanulmányok --- Péntes Tímea *Ghána ölelésében* (több mint utazási könyv) --- végül Biernaczky Szilárd: *Afrika Magyarországon – Magyarok Afrikáról*. Tudománytörténelmi vázlatok – 1. kötet). (*Globoport*)

A TRANSVAALI KÉRDÉS

NAVILLE, Eduard

ford. Ambrózy Ágoston, Budapest, 1901, Franklin-Társulat Nyomdája, 62 old.

A dél-afrikai kérdés háború által való eldöntése a huszadik század elején, egyelőre – fájdalom! – lerontja a nemzetközi vitás kérdések humanisztikus megoldási reményeit. A nemzetközi jog szentesíti a háborút, de az emberi lélekbe ültetett jogérzet tiltakozik annak borzalmai ellen: fölveti a felelősség kérdését – ezzel a háborúnak egész irodal-

mát teremtvé meg, mely hivatva van egyrészt helyesen irányítani a közvéleményt, másrészt anyagul szolgálni a felelősség kérdését elfogulatlanul megítélő és eldöntő történelemnek.

Hogy az irodalom e magas hivatásának megfelelni tudjon, minden legkisebb körülményre kiterjeszti figyelmét: összegyűjti a harctér eseményeit a napi sajtóban, megvitatja a háború motívumait, lélektanát az önálló pro és kontra fejtegetésekben – nem tévesztve szem elől azt a sarkigazságot, hogy egy kérdés pártatlan megítéléséhez a mellett s ellene szóló érveket egyaránt ismerni kell.

Ez a szempont vezérelt, mikor a dél-afrikai háború kérdésében egy angol érdeket védő munkát a magyar közönségnek bemutatok, s ép ezért, midőn Naville úrnak, a tudós egyetemi tanár- és nagynevű archeológusnak itt is hálás köszönetemet fejezem ki készségeért, mellyel műve lefordításába beleegyezett, egyszersmind jelzem, hogy az angol kiadás jeligéje helyett: *Thrice is he armed, that hath his quarrel just*, egy jogi elvet írtam e fejtegetések élére, mely intentionat egész teljességében magában foglalja:

Audiatur et altera pars!

Sátoraljaújhely, 1901. november

Ambrózy Ágoston

TRANSVAAL TÖRTÉNETE

A transvaali kérdés sokkal bonyolultabb, semmint első tekintetre látszik. Tekintve a szemben álló feleket, vannak, akik benne egy kis és egy nagy hatalom küzdelmét látják, melyben az utóbbi ürügyet keres az előbbi területének és függetlenségének elrablására. Természetes, hogy ösztönszerűleg a gyengébb fél pártját fogjuk. De ha Transvaal történetét, jelenlegi politikai és gazdasági helyzetét tekintjük, be kell látnunk, hogy az igazi indító ok, amely miatt Transvaal veszélyeztetni és talán elveszteni kész létét, nem az, aminek egy kis állam magatartását irányítania kellene. Nem a függetlenségért küzd, amit Anglia szívesen meghagyott volna neki, nem is a szabadságért, amiről intézményei mit sem tudnak, és kormánya még kevesebbet. Nem ily elvek vezették Transvaalt harcias magatartásában, amikor a reá nézve végzetesnek ígérkező háborút megüzente. Az indító ok ez: megtartani a kizárólagos és korlátlan joghatóságot a külföldi telepítvényesek – Uitlanders – felett, és az ebből folyó pénzügyi hasznot. Mindenek felett pénzkérdés, aranykérdés a dolog, amelyet tehát helytelenül hasonlítanak a régi Svájc vagy Montenegro szabadságharcához. Mindazonáltal kellő világításba helyezve így is hasznos tanulságul fog szolgálni a kis nemzeteknek.

Függetlenül a hivatalos aktáktól, forrásainkul a Dél-Afrikáról legújabbban megjelent munkák szolgáltak, főleg Brycenak, a Gladstone-kormány külügyminiszteri államtitkárának műve. Bryce lelkes híve volt öreg főnökének, oly messze menő filantropikus és humanisztikus elvekkel szaturálva, aminők Gladstone-t külpolitikai kérdésekben vezették. Ily körülmények közt nem fogjuk elfogultsággal gyanúsítani Chamberlainnel szemben.

Anglia Transvaal függetlenségét három folytatólagos egyezményben pecsételte meg. Az első 1852-ben az ún. sandriven saját törvényeik és szokásaiknak megfelelő önkormányzati jogot biztosít a Vaal északi részén letelepedett földműveseknek, farmereknek, akik addig angol alattvalók voltak, és közülük sok hasonlóan Krüger elnökhöz fokföldi származású, de megtiltott nekik mindennemű angol-ellenes szövetkezést a feketékkel, és kötelezte őket a rabszolgaság teljes megszüntetésére. Két évvel később a bloemfonteini egyezmény egy hatá-

rozata megteremtette az Oranje Szabad-Államot, amelyet minta-államnak tekintettek, és amelynek nagy szerencséje volt, hogy hosszú időn át oly nagyérdemű államférfiú állott élén, mint Sir Brand. Anglia és Oranje Szabad-Állam viszonya mindeddig a legbékésebb volt, legfeljebb belvillongások és egy búr támadás fenyegető veszélye által zavarva.

Magukra hagyatva, a transvaali búrok visszatértek ismét régi életmódjukhoz, mint félnomád pásztornép folytonosan legelőik kiterjesztésén igyekeztek a bennszülöttek rovására, gondolva, hogy joguk van úgy bánni azokkal, mint az izraeliták tették a canaaniakkal. Az a 25 év, mely az angolok 1879-iki közbelépését megelőzi, a belviszályok korszaka.

Eleinte nem volt ott sem törvény, sem kormány, csupán egy kezdetleges szervezkedés. A községi főnököknek – landdrost –, akik csak nehezen tudták engedelmességre szorítani az alattvalókat, koordinált közegei a katonai parancsnokok mindegyik egy közvetlenül alája rendelt alsóbb rangú katonai tisztviselővel – field-cornet –. Ezek a félig polgári, félig katonai tisztviselők máig léteznek, még Johannesburgban is. A választói jogról szóló legújabb törvény széleskörű hatalmat biztosít nekik, aminek a gyakorlása csakis önkényuralomhoz vezethet, és a külföldi telepítvényesek panaszai ép ezek ellen a tisztviselők ellen irányultak.

Sokáig nem volt központi hatalom. A Vaal folyón túl négy kis köztársaság – Potschefstroom, Zoutpansberg, Leidenburg, Utrecht – küzdött egymással a fennhatóságért. A néptanácsnak – Volksraad – csak névleges tekintélye volt, és nem volt benne képviselve mind a négy köztársaság. 1857-ben a potschefstroomiak megtámadták Oranje Szabad-Államot, de látva az ellenállási előkészületeket, visszavonultak. 1858-ban végre összejöttek a központok képviselői Potschefstroomban, és egy alkotmányi művet készítettek Grondwet (alaptörvény) címmel, melyet csak nagy nehezen fogadtak el, és időről-időre jelentékeny változásoknak vetettek alá. De 1862-ben valóságos polgárháború ütött ki ismét, és csak 1864-ben sikerült Pretoriusnak kezében összpontosítani a hatalmat. De nem szűntek meg a bennszülött feketék és a letelepült holland és francia keverékű búr fehérek faji háborúskodásai, melyeket vérfagyasztó kegyetlenség jellemez mindkét oldalról.

A kormányzás csak névleges volt. Adózásról szó sem lehetett; a búrok minden adószedésnek ellene szegültek, és amint mindenben az

ó-szövetségi szentírást követik, egész pénzügyi tudományuk is arra az ó-szövetségi mondásra van alapítva, hogy csak idegenek kötelesek adót fizetni. Innen pénzügyi viszonyaik nyomorúsága, a vert pénz hiánya, a csereforgalom és a papírpénz értékének egynegyedére történt devalválódása. 1872-ben Pretorius lemondott, és a felvilágosult gondolkozású Burger, fokföldi holland református lelkész követte, aki a népet a haladás és újjáalakulás útjára akarta terelni. Terve megbukott egy Krüger vezetése alatt megindult heves ellenáramlat folytán, mely befolyását aláásta, s őt a szakadárság vádjával bélyegezte meg. Azzal vádolták például, hogy nem hiszi, hogy az ördögnek farka van, ahogy ti. a régi holland bibliák ábrázolják.

Ilyen volt a helyzet 1877-ben, és e zavaros belállapotokat még bonyolultabbá tette egy kívülről fenyegető veszély. 1876-ban Secocoeni kaffer főnök megverte a búrokat; délen Cetewayo zulu király nagy sereget gyűjtött, és hatalma tetőpontján állott. Hasonlóan a bennlakókhoz ő is ellenséges indulattal volt a búrok iránt, és ha elárasztotta volna csapataival Transvaalt, menthetetlenül elpusztulnak a búrok.

A köztársaság gyengesége és az uralkodó fejtelenség veszélyeztette a szomszédos gyarmatokat, főleg Natalt, és Anglia elhatározta, hogy közbelép. A fokföldi angol kormányzó Shepstone-t rendelte kormánybiztosi minőségben Pretoriába, azon utasítással, hogy ha szükségesnek látja, három hónap alatt hirdesse ki a bekebelezést, megnyervén ehhez a bennlakók beleegyezését. Shepstone csaknem egyedül léptt be a búr fővárosba, és három havi vizsgálat után meggyőződve a tartomány tehetetlenségéről és pusztulásáról – az egész pénzügyi készlet 3 shilling és 6 pence (3 korona 48 fillér) volt –, 1877 április 12-én kitűzte az angol zászlót. Az egyedüli komoly ellenkezés Burger elnök részéről jött, aki hiába igyekezett polgártársait a haladás útjára terelni. Később elhagyta őket, és öreg napjaira Fokföldre ment, ahol, minthogy egész vagyonát a közjónak áldozta, évi járadékból élt. Távoztával szabad lett a tér nyilvános ellensége Krüger alelnök előtt.

Knox Little véleménye szerint Krüger, Joubert és a kormány többi tagjai csak a látszat kedvéért tettek kifogásokat az angol zászló kitűzése ellen. Shepstone kihirdetés előtt megmutatta nekik kiáltványát; egyikét módosítást kívántak, és ez meg is történt, amiért viszont ők is megengedték Shepstone-nak, hogy tiltakozó iratukban pár mondatot megváltoztasson. A búr tisztviselők megtartották hivatalaikat és Krüger, úgy látszik, egyúttal fizetésemelést követelt, amit azonnal biztosítottak is neki. A Fokföld-gyarmat közömbös maradt, és a búr nép-

nél sem mutatkozott semmiféle mozgalom. Talán, ha népgyűlést hívnak össze, az ellene lett volna a bekebelezésnek. Kétségtelen azonban, hogy a nép szenvedélyes függetlenségi érzelmei, szemben egy üres kincstárral és Cetewayonak a határon levő csapataival, teljesen elenyésztek.

Helyes volt-e Shepstone-tól, hogy ily körülmények közt Transvaal bekebelezését kihirdette? Az akkori angol kormány barátai és ellenségei egyaránt azon a nézeten vannak, hogy ez a lépés még korai volt, és hogy be kellett volna várni, amíg a búrok még mélyebbre süllyednek. Pár hónap múlva a tönk teljes lett volna, a rendetlenség fokozódik, és Cetewayo betörése után Transvaal maga kérte volna Anglia védelmét. A Zulu birodalomnak angol fegyver által történt elpusztítása, amiben a búroknak semmi részük nem volt, megnyitotta 1881-ben a transvaali lázadás kapuját, amit az angolok lényeges tévedései mindenestre előmozdítottak.

Mindenekelőtt késedelem történt a képviseleti kormány felállításában, amelyet az angolok az annektálási kiáltványban ünnepélyesen megígértek. Úgy tűnt fel, hogy Anglia megszegte szavát. Vajon a hiba, hogy a dolgok ily alakulása lehetővé vált, szándékos volt-e az angolok részéről? Inkább a különböző körülmények eredménye. Először is Shepstone nem találta a búrok közt és különösen a régi néptanácsban a szükséges elemeket a két végleg határozó gyűlés létrehozására, amelynek összehívását pedig már megígérte, és másodszor az angol kormány sok oldalról el volt foglalva. Akkor volt az orosz-török háború, a berlini kongresszus; ezekkel szemben kicsinyes dolognak látszott a dél-afrikai kérdés: egy gyarmat fenntartása – mert más megoldás nincs –, bár az csak zavart s kiadást okoz. Végre Shepstone helyét, aki a búrok közt némi népszerűségnek örvendett, egy engesztelhetetlen vérmérsékletű és uralomra vágyó ember foglalta el. Mindez oly színben tüntette fel a dolgot, hogy Anglia megszegte szavát.

Krüger s barátai mindjárt észrevették, hogy szerencsés kártyával játszanak. Egy történetíró, aki Transvaallal rokonszenvez, nem habozik azt állítani, hogy a búrok egyik fő sérelmi kifogása a bekebelezés ellen az volt, hogy egy oly hatóság adóztatta őket, melyben ők nem voltak képviselve. Holott inkább úgy kell formulázni ezt az adókérdést, hogy a búrok nem tudták belátni a kormány azon követelésének jogosultságát, hogy egyáltalán ők adót fizessenek, és ez a körülmény játszotta a főszerepet az 1881-iki lázadásnál. Annyi bizonyos, hogy a

helyzet elmérgesedését lényegesen előmozdította Shepstone utódának az adó behajtása körül tanúsított törvényes, de nem tapintatos szigora.

Krüger és Joubert két alkalommal voltak Angliában, mégpedig a Beaconsfield-korszak vége felé. Gladstone éppen mid-lothaini híres választási küzdelmével volt elfoglalva. Azon szenvedélyes vágyától vezéreltetve, hogy elődjének, Beaconsfieldnek munkáját megsemmisítse, úgy Gladstone, mint párthíve lord Hartington beszédekben ellene nyilatkoztak a transvaali bekebelezésnek. A két búr észrevette, hogy az alkalmas pillanat elérkezett. Látták, hogy mellettük volna az egész szabadelvű párt, mely vezérét, Gladstonet vakon követi, és engedi magát elragadtatni a humanizmus, függetlenség és igazság üres jelszavai által, amelyeket az öreg államférfiú oly ügyesen tudott beszédje alaphangjává tenni. És mégis, sem a királyné trónbeszédében a választás után, sem az első levélcserében Gladstone és Krüger között nem volt említés az angol fennhatóság megszűnéséről. De ez nem volt akadály a búrok előtt. Felhasználva az angolok szokásos vigyázatlanságát, amidőn látták, hogy földjükön nagyon gyéren vannak angol csapatok, 1880 december 16-án kitűzték nemzeti lobogójukat. Az angol csapatok egy részét kelepcébe csalták, majd siettek Natalba, hogy az angolokat a hegyi utakon feltartóztassák. Egy angol csapat Laing's-Nek szorosnál vereséget szenvedett, egy másik 400 emberből álló csapatot megverték, és fogságba hurcoltak a Majuba hegynél.

A vereség híre nagy izgatottságot okozott egész Angliában. A kormány kijelentette, hogy az első teendő, megmenteni a zászló becsületét. Mindjárt segédc csapatok mentek ki, a fővezériséget pedig Sir Roberts vette át. De alig szállt partra, már parancsot kapott, hogy térjen vissza Angliába. Utazása alatt nagy változás történt: Anglia letette a fegyvert. A vereség után úgy találták, hogy a bekebelezés jogtalan, és hogy egy oly hatalomnak, minő Nagy-Britannia, nagylelkűnek kell lennie, és meg kell bocsátania egy gyengébb ellenfél bántalmait. Végleg megpecsételték az 1881-iki ideiglenes békekötést, mely visszaadta Transvaal függetlenségét, és egyidejűleg pontos megállapodás jött létre Anglia souverainitására vonatkozólag.

Bryce írja, hogy kevés közügy volt oly heves vita tárgya, mint a kormány ezen front változtatása, és hozzáteszi: Még mindig azt hiszem, hogy igaza volt a kormánynak, amidőn azért, hogy egy fajrokon háborút megakadályozzon, visszalépett. Nem tartózkodik azonban kijelenteni, hogy ehhez az irgalmassági cselekedethez kötött remények meghiúsultak. A búrok sem a nagylelkűséget, sem a humanizmust

nem fedezték fel Anglia magatartásában. Ők e magatartást csakis a félelemre vezették vissza. Meg kell vallanunk, hogy ez a nyilatkozat egy angol államférfiú tollából kissé naiv. Sok volna azt kívánni egy tudatlan néptől, hogy győzelmi mámorában el tudja képzelni, hogy ellenfele nagylelkűségből kíván vele békét kötni, főleg midőn azt hangoztatják, hogy Nagy-Britannia azért lépett vissza, mert tartott egy faji háború következményeitől.

De most már meg fogja engedni Bryce, hogy kevés eljárást kárhoztattak oly méltán, mint a majubai fegyverletételt és békekötést. A következmények szerencsétlenek voltak, számításukban csalódtak. A búrok távol a hálától, újra fegyverkezni kezdtek, az angolok eljárásában tápot találva az ellenük érzett mély gyűlöletre, amelynek hatása mai harcias magatartásukon is meglátszik. Ami azokat a búrokat illeti, akik elismerték Anglia fensőbbiségét, elhagyatva érezvén magukat, az első kétséges helyzetben visszatértek Krügerhez, és most leghűségesebb követői. Sok angol gyarmatos letelepedett az országban a transvaali angol lobogó oltalma alatt. Főnökük White volt, aki tekintélyes számú búrta gyűjtött maga köré. A levél, melyet Gladstonenak írt, mikor a visszavonulás megtörtént, és magát az angoloktól elhagyatva látta, egy szenvedélyes ékesszólású és mély hatású szöveget.

De akikre nézve csapás volt Anglia fegyverletétele, az a körülbelül 700,000 bennszülött. A búrok mély gyűlöletének egyik oka az oltalom, melyben Anglia azokat a bennszülötteket részesítette, akiket ők bő tapasztalatok alapján legelkeseredettebb ellenségeiknek tartottak.

Háromszázat hívtak össze az angolok, búrok s bennszülöttek főemberei közül a pretoriai főtérre, és az angol kormánybiztos felolvasta Viktoria királynő kiáltványát, amelyben a bennszülötteket, szegény canaanitákat, daczára kétségbeesett segélykiáltásuknak, a búroknak, az izraelitáknak kegyelmére bízta. Ebből láthatjuk, hogy Britannia tényleg megszegte szavát, nemcsak saját gyarmataival és a búrokkal szemben, akik hűségesek maradtak hozzá, hanem a bennszülöttekkel szemben is, akiknek oltalmat ígért, amire azoknak nagyobb szükségük volt, mint bárki másnak. De ez még nem minden. A nagylelkűség és igazság hangzatos szavainak leple alatt a pénzkérdés volt a fő. A vádak közt, amelyekkel Gladstone elődjét illette, egyik legfőbb a költségek. Takarékosagra van szükség mindenáron, minden haszontalan kiadást meg kell szüntetni. Akkor még nem voltak felfedezve az aranybányák, és Transvaal nem volt érdemes a fenntartásához szükséges pénzre; jobb volt szabadulni tőle, mihelyt csak lehet. Ez az igazi

oka, hogy miért tekinti az angol hadsereg a majubai fegyverletételt Gladstone megbocsáthatatlan bűnének?

Könnyen megérthetjük azt most, ha az azóta történeteket s a dolgok mai állását tekintjük, hogy ti. Gladstone bámulói közül is, akik őt nem követték, igen sokan beismerik lépésének elhibázott voltát, és sokan érzik Chamberlain elvtársai közül, akik akkor a kormány tagjai voltak, hogy erősen nyomja vállukat a felelősség terhe. Chamberlaint általában oly miniszternek szeretik feltüntetni, akit zsarnoki hajlamok vezetnek, s aki egy állam függetlenségét sem akarja elismerni, amely a brit terület közelében fekszik. Ha hitelt adunk azon újságoknak, amelyek a búrokkal rokonszenveznek – vagyis a kontinensen megjelenő újságok túlnyomó részének –, Chamberlain nem óhajtotta, hogy a békealkudozások célra vezessenek, mert az ő célja tisztán és egyszerűen a bekebelezés volt, amit egészen biztosan elérhetőnek vélt, ha a háború kitör. Pedig az annektálás, mint öncél, nem képezi az angol gyarmat-politika irányelvét; kell amellet valaminek lenni, ami azon áldozatokért kárpótol, amelyeket a bekebelezés involvál.

Mi haszonnal járhatott volna a transvaali annexió? Egyedüli értéke aranybányaiban van, ami pedig legfeljebb század részét teszi ki egész területének. – Miért akarta volna Britannia nyakába venni egy tartomány igazgatását, amely oly nagy, mint Franciaország, 80,000 búr lakja, akik félig nomádok, egész tudatlanok, nem tűrnek maguk felett semmi kormányzást, és az adófizetés esküdt ellenségei.

Kétségtelen, hogy ha a transvaali kormány lemondott volna önkényes és sértő magatartásáról a külföldi telepítvényesekkel szemben, és hagyta volna őket békén foglalkozásaikra, ami csak az ország jólétét mozdította volna elő, Anglia sem gondolt volna arra, hogy Transvaal függetlenségét megszüntesse, amint Oranje Szabad-Állammal szemben sem voltak ily szándékai, amíg ez nem határozta el magát arra az esztelen lépésre, hogy a búrok pártjára álljon.

Ha Chamberlain szigorúbb a transvaali kormánnyal szemben, mint kormánytársai, ez azért van, mert ő felelősnek érzi magát a majubai egyezménynél foglalt álláspontjáért és ennek következményeiért. Más az eset Lord Salisburynél, aki ellenkezőleg Lord Cairnsszel egyesülve mindent elkövetett a majubai fegyverletétel megakadályozására.

Pedig Chamberlain nem az egyedüli, akit a felelősség súlya terhel, hiszen őt az alsóház egyik vitájában több radikális párti, heves Gladstone-érzelmű képviselő a legerélyesebben támogatta.

A búrok azonban a majubai szerződést sem tartották be, mert mi-helyt ismét függetleneknek érezték magukat, visszatértek régi szokásaikhoz, fegyveres bandák az egész tartományt elárasztották, vándorlásokat – trek – rendezve a bennlakók földein. Sőt, többször brit földre is benyomultak annyira, hogy 1884-ben a Gladstone-kormány kiküldte Sir Warrent a martalócok megfékezésére. Ennek eredménye egy új szerződés lett – az 1884-iki londoni –, amely annak fejében, hogy a búrokat kötelezte az angol fennhatóság alatt álló területek kímélésére, az 1881-iki szerződés több cikkét módosította. Fő fontossága e szerződésnek mégis az, hogy azon szakaszból, amely Transvaal külső viszonyait tárgyalja, ez a szó: Anglia fennhatósága – *suzerainty* – ki lett hagyva, holott a bevezető részben ugyanaz bennmaradt. Ez a szó a leghevesebb vitatkozások tárgya volt, amely vitatkozások inkább akadémiaiak, mint politikaiak, mert Lord Salisbury kijelentette, hogy ennek a fogalomnak nincs törvényes értelme (*legal meaning*). Ha elfogadjuk Sir Harcourt meghatározását, aki egyike volt a londoni szerződés szerzőinek, a helyzet ez: Transvaal souverain úr – *sovereign master* – otthon minden belső ügyére nézve, de nem nevezhető souverain nemzetközi államnak – *sovereign international State* –, mert külügyeiben korlátozva van a brit állam vétőjoga által.

A KÜLFÖLDI TELEPÍTVE NYESEK

A függetlenség proklamálása után Transvaal visszatért régi intézményeihez. Krüger beültették az elnöki székbe, melyet ő azóta csaknem állandóan megtartott. A néptanács ismét összegyűlt, és felvetették a kérdést, hogy vajon annak a 25 évnek kísérletezéseit, melyek a bekebelezést megelőzték, elkezdjék-e újból? A kincstár üres volt, és a bennszülöttektől sem zsákmányolhattak, mivel földjüket minden oldalról angol terület övezte. A jövedelem mindössze 177,000 £-t tett ki, és azt is csak nagy nehezen lehetett behajtani, mert az ország teljesen ki volt pusztulva.

1885-ben aranymezőket fedeztek fel Witwatersrandban, és egyszerre tömegesen kezdtek beseregleni az idegenek, először is kalandorok, mint az aranybányák felfedezésénél történni szokott, majd mikor az ipar jobban fellendült, és újabb erekre bukkantak, főleg pedig midőn mélyebb rétegeket nyitottak meg, amelyek szorgalmas és tudományos munkát igényelnek, egész népcsoportok telepedtek le az országban.

A külföldi telepítvényesek – Uitlander – száma kétszer akkora lett, mint a búroké. Ezek végtelen kis területen húzódtak össze, amely körülbelül század részét teszi ki az ország egész kiterjedésének, és a legnépesebb csoport Johannesburg városát lakja, melynek körülbelül 100,000 lakosa van, míg a csekély távolságra levő fővárosnak, Pretoriának csak 10,000.

Krüger s társai első pillanattól nagy bizalmatlansággal néztek a jövevényekre, és igyekeztek részint gátat vetni a rohamos betódulásnak, részint pedig hasznukra fordítani azt. A függetlenség proklamálása idején ismét érvénybe léptették a Grondwetet, melynek homályos alkotmányjogi elvein nyugodott az állam. A Grondwet értelmében az ország nyitva áll minden idegennek, aki annak törvényeit tiszteletben tartja. Ezen alkotmányjogi elv nem is lett soha hatályon kívül helyezve, mert ez esetben fennakadt volna a jövedelem hatalmas arányokban történő növekedése. De ahelyett megváltoztatták azokat a határozmányokat, amelyek a választási jogra vonatkoznak. Eredetileg annak elnyeréséhez két év volt szükséges, később ötre, majd tizenkettőre emelték. Jelenleg 12 év a határidő, amellet, hogy a jelöltnek negyven éven felül kell lennie, és a formaságok egész sorozatán átmennie, amelyek-

ről alább fogunk beszélni. A szó szoros értelmében prohibítív törvény, – törvény akadályokkal.

Krüger félve, hogy a hollandok rokonszenve a külföldi telepítvényesek felé fog hajlani, önkényesen kinevezett hivatalnokokkal vette magát körül, akiket egyenesen Hollandiából hívott meg. A transvaali magas rangú tisztviselők nagy része nem ottani születésű, hanem Európából, főleg Hollandiából valók. Reits, Leyds s a többiek mind teljesen Krüger kreatúrái; a «fogadott» szót csatolják a «hazá»-hoz – *adopted fatherland* –, amit az elnök, ez a fokföldi származású egykori angol alattvaló szélkében használ. Ezek a férfiak bőségesen osztoznak a kormány óriási jövedelmében, s így nagy érdekükben van annak fenntartása és támogatása. Ha a háború kitört, az nagy mértékben az ő befolyásuknak tulajdonítandó.

Krügernek sikerült maga részére önkényes, egyeduralkodói helyzetet teremteni. Befolyása a tanácsra teljes volt, mert annak 25 tagja csaknem kivétel nélkül az ő párthíve. Választások idején elég ügyesen hatott a választók gyenge oldalára; vést hozó kísértetnek festette eléjük Angliát, mely függetlenségüket akarja elrabolni. Az ő akarata diktálja a néptanács határozmányait, és csaknem minden egyes törvény az ő tekintélyének a határait terjeszti, és az ő hatalmát növeli. Így ennek egy rendelete körülírja, hogy egy javaslat sem emelkedhetik törvényerőre, ha három hónappal azelőtt nem lett közhírré téve. A tanács önkényével szemben ez a gyenge biztosíték is figyelmen kívül lett hagyva a legnagyobb jelentőségű esetekben. A tanács határozatilag hozott törvényeket, és egyszerű titkos ülésekből már kész törvényeket publikáltak.

Amíg Transvaalban csak fél-nomád nép élt, elégséges volt egy egész kezdetleges szervezkedés, de egész más volt a helyzet, mikor az országban 100,000 idegen telepedett le. Mikor ezek várost alapítottak, érezhetővé vált egy bizonyos fokú polgáriasodás szüksége. A város rendőrséget, vízszabályozást, községi szervezkedést, iskolákat, italmérési törvényeket követelt, szóval mindazt, ami egy polgáriasult község alakulására szükséges, de ismételt sürgetésük dacára semmit sem kaptak meg. Csak egy dolog volt rendszeresítve: az adóztatás, ami napról-napra nőtt. A kormány behajtotta az óriási összegeket az idegeneken, anélkül, hogy azok hová fordításáról egyszer is beszámolt volna. Nemcsak az aránytalan adóztatás ingerelte az idegeneket, hanem több adó természete is, így az élelmi cikkektől szedett vám, mely nagy adóként nehezült a tengerire, melyet a bányatársulatok juttattak

bennszülött fekete munkásaiknak. Abban a pár iskolában, melyet fölállítottak, az angol nyelv tanítása eleinte meg volt tiltva, a rendőrség műveletlen búrok kezében volt, katonai altisztek, fied-cornetek vezeteése alatt, akik amazoknál semmi tekintetben sem voltak különbek.

Így sok eredménytelen panaszkodás után a külföldiek 1892-ben egyesületet szerveztek Nemzeti Szövetség – National Union – címmel, amelynek célja volt intézményekkel biztosítani mindnyájuk jogát, és orvosolni a sérelmeket. Krüger az egyesületet első pillanattól kezdve ellenséges szemmel nézte, és azzal válaszolt, hogy az idegeneket katonai szolgálatra kényszerítette. De a szövetség nőtt, fejlődött és elérte, hogy a külföldiek három osztályát egyesítette: a kis számú tőkéseket, a kereskedők, bányászok és mérnökökből álló középosztályt és a fehér munkásokat. A 37.000 idegen által aláírt kérvényt a tanács megvetéssel *ad acta* tette, sőt az egyik tanácsstag oly nyilatkozatot tett, hogy az idegenek csak fegyverrel vívhatják ki jogaikat.

Látva, hogy a tanácsnál semmit sem képesek elérni, a liga forradalmi mozgalmat szervezett felszabadulásuk érdekében. Mindenek előtt a szükséges fegyvereket kellett beszerezniük. Bryce, aki Pretoriában és Johannesburgban 1895 végén pár hetet töltött, leírja a lázadásnak, amely nyílt titok volt, az előkészületeit. Pretoriában mindenki arról beszélt, és Johannesburgban meg is akarták mutatni neki a fegyverkészletet. A Fokföldön és Oranjc Szabad-Államban is igen jól tudták, mi van készülóban, és az egész mozgalmat rokonszenvvel fogadták. Ők ugyanis nehezteltek Krügerre, mert az afrikandereket mellőzve, merőben hollandokkal vette magát körül. Az idegenek, bár nagy részt angolok voltak, nem fordultak Angliához, transzváli zászló alatt akartak küzdeni, s nem is tűztek ki egyáltalán idegen lobogót. Céljuk volt, megbuktatni Krüger s oligarchiáját, s egy szabadelvű alkotmányt teremteni. Ily körülmények közt, ha nem is támogatást, legalább barátságos semlegességet tapasztaltak bizonyos számú búr részéről, akik a reformpárthoz tartoztak; ezeket azonban többé-kevésbé elnyomták az elnök s ajtónállói.

Mi volt az oka, hogy a mozgalom nem érte el célját? A Jameson-betörés. A mozgalomnak a Nemzeti Szövetség egy nagygyűlési határozata értelmében január 6 vagy 7-en kellett volna kitörni. Ekkor Jameson és emberei már el voltak fogva, és az idegenek Sir Hercules Robinsonnak, az angol királynő képviselőjének a felhívására letették a fegyvert. Nem lehet eléggé elítélni a Jameson-betörést. Kétségtelen, hogy Cecil Rhodes műve volt az, akinek a közbelépése végzetes lett

az ügyre, melynek szolgálni kívánt. Jameson nem akart a mozgalom feje lenni, sem pedig hódítani, ő csak segíteni akart földijein. De a Szabadalmazott Társulat – Chartered-Company* – csapatainak csupán látása elég volt arra, hogy a rokonszenvet, melyet az afrikanderek a külföldiek iránt éreztek, a búrok oldalára vigye át. Sőt, még az idegek között is sokan ellenszenvet kezdtek érezni a Chartered-Company vezetői, valamint azon kormányral szemben, melynek ezek alattvalói voltak. Semmi sem lehetett kedvezőbb Krüger ügyére és végzetesebb a külföldiekére, mint ez a vállalat, amely ép oly oktan volt, mint bűnös és előreláthatólag végveszéllyel fenyegető. A Jameson-betörés maga pedig talán soha sem lesz teljesen megvilágítva. Sok jelentékeny mozzanata van még homályban, pld., hogy miért rendezte Jameson a betörést ép azon a napon, és tudomása volt-e az angol kormánynak a betörés tervezéséről? Milner, az idegenek nagy barátja, Chamberlainnek írva úgy emlékezik meg a betörésről, mint egy összeesküvésről, melyben az idegenek ártatlanok voltak, és mint amely a jó ügy sikerét megíúsította.

Azóta a helyzet, a mint alább meglátjuk, még rosszabb lett az idegenekre. De mielőtt ezt részleteznők, beszéljünk Krüger kormányáról és az ország helyzetéről.

Transvaalnak kerekaszámban 250.000 fehér lakosa van, amelynek 2/3-a idegen, 1/3-a búr, akiknek száma tehát 75–80.000, köztük körülbelül 25.000 felnőtt férfi.

1885-ben az állam jövedelme 177.000 £ volt, és most – hála az idegenekkel szemben alkalmazott adóprésnek – a 4.400.000 £-t meghaladta, így tehát a növekvés aránya 1:25. Ha a transvaali kormány bámulói, akik az angol források adatait bizalmatlansággal fogadják, azt a fáradságot veszik maguknak, hogy felnyitják a Gothai Almanachot, ott meg fogják találni az 1898-iki pénzügyi kimutatást, ott elolvashatják, hogy ebből a 4.400.000 £-ból a személyi kiadások 114-re

* Angol és foktartományi tőkepénzeseknek az angol kormány által szabadalmazott és annak fönnhatósága alatt álló társasága, melynek célja Dél-Afrika bennszülötteivel kereskedelmi összeköttetésben természeti kincseiket kiaknázni, és minden eszközzel birtokot szerezni. A pénz és hatalomra vágyó társulat címe: British-South-Africa-Company, élén Rhodes Cecil, a volt fokgyarmati miniszterelnök, mint elnök és Jameson, a masonai kormányzó, mint igazgató és a társulat csapatainak parancsnoka. A Chartered-Company a társulatnak kutatásra engedélyezett területeit és védelmi célokra szánt katonáit ellenőrzi. – *Fordító.*

mondjuk 1.000.000 £-ra (20.000.000 korona) mennek fel, ez 40 £-t (800 korona) tesz ki fejenként minden búr felnőltre. Ha visszaemlékezünk, hogy a búrok nagy többsége pásztorokból áll, akik egyáltalán nem törődnek a közigazgatással, és akik következőleg annak jótéteményében sem igen részesülnek, megítélhetjük annak az összegnek a nagyságát, amelyet Krüger és a támaszát képező idegen oligarchia magának megtart. Az elnöknek 7000 £ fizetése van (NB. a Svájci köztársasági elnöknek 600 £) és a mellett az ún. kávépénz, amit Krügernél pipapénznek nevezhetünk. Ez hivatalos jövedelme, de még hátra vannak személyes jövedelmei. A Gothai-Almanach közel 660.000 £-nyi összeget jelöl meg «más kiadások» címén. E rovatban foglaltatnak a titkos alapok, melyek a pénzügyi terv szerint mintegy 40.000 £-ban vannak megállapítva (több mint Angliában), de amely összeg mindig többre ment fel, és 1896-ban elérte a 200.000 £-t. Titkos alap – átkos név és még átkosabb valóság –, egy kis nemzet ügyeiben e fogalomnak ismeretlennek kellene lenni. Nemde sarkalatos erény a tisztesség, melyet, ha sehol másutt, a kis nemzeteknél reménylünk megtalálni?

Szeretnénk tudni, mit csinál egy 250,000 lakóval bíró kis állam feje egy ily óriási titkos alappal? Egy bizonyos, hogy nem fordítja a Dél-Afrikában lakó két fehér népfaj békés együttélésének, egyesülésének előmozdítására.

Elképzelhetjük, milyen lehet a búrok pénzügyi igazgatása ebben az idegenek zsebéből kiözönlő pénzáradatban. Hozzunk fel egy példát. Amikor a nép-tanács az 1898-iki pénzügyi terv fölött vitatkozott, egyik tanácsstag felhívta a közfigyelmet arra, hogy több évvel ezelőtt 2.400,000 £-nyi összeget vettek fel különböző állami szükségletek címen, és még mostanig sem számoltak el vele. Ez egy eset, amely rámutat arra, hogy hová jutott a búr kormány a pénzbőségnek ebben az iskolájában. De értsük meg jól. Mi nem tartjuk, hogy maga a búr nép is meg van fertőztetve a korrupció és megvesztegethetőség által; az csak vezető emberei között uralkodik. A földművesek és pásztorok, akik távol élnek Pretoriától, megőrizték ősi erényeiket: igazságosak, becsületesek, de egyszersmind büszkék és türelmetlenek a felsőség minden fajával szemben. Nem érdeklik őket a külföldi telepítvényesek politikai jogaira vonatkozó kérdések, sem Pretoria napi eseményei. Tudatlanok, újságot és könyveket nem olvasnak, csak az Ó-Szöveget; de Krüger igen ügyesen tudja fölizgatni őket, Anglia fenyegető kísértetét emlegetve, és hangosan fülükbe kiáltva: függetlenség! Ez az ami visszatetsző, hogy ily elvek leple alatt, aminők a függetlenség és a

nemzet becsülete, ami mindnyájunknak féltett kincse, harctérre küldenek becsületes, munkás embereket, megmenteni egy zsarnoki és korrumpált oligarchia számára azt a jogot, hogy tagjai közt feloszthassa a külföldiektől bezsebelt aranyat.

Világos, hogy Jameson betörése után az idegenek helyzete mindig elviselhetetlenebb lett. Az idegeneket és különösen az angolokat mindig úgy tekintették a búrok, mint alsóbb fajú lényeket, mint egy öszszekötő kategóriát a négerék és a választott nép közt, és hogy tetszés szerint bánhassanak velük, jónak látták őket alárendeltségi állapotban tartani. Így távol a két népfaj egyesülésének előmozdításától, a transvaali kormány mindent elkövetett arra, hogy az angolok eddig élvezett csekély kiváltságaikban is korlátozva legyenek.

Már beszéltünk a néptanács azon úzusáról, hogy az alkotmánnyal ellentétben törvények helyett határozatokkal kormányoz. Hosszú ideig az idegenek rábízhatták magukat a legfelsőbb bírói fórumra – Supreme Court –, ahol oltalmat nyertek, valahányszor arra szükségük volt, mert találkozott bíró, aki tiltakozott a törvény és alkotmány nevében a tanács eljárása ellen. De a vélemény szabad és merész nyilvánítása nem tetszett a kormánynak, és a tanács által azonnal megszüavaztatott egy törvényt a felsőbíróság jogfosztásáról – *devestiture* –, ami inkább szatírája a törvénynek, és a zsarnokság durva módon való törvénybe iktatása. De analizáljuk a szöveget!

Az indoklás először is elvként felállítja, hogy a Grondwet-alkotmányból folyik, hogy a néptanács határozatai törvényerejűek, és hogy a bíróság, beleszámítva a legfelsőbb fórumot is, magát azoknak alávetni tartozik anélkül, hogy joga lenne kutatni – *testing right* –, vajon azok a Grondwetnek megfelelnek-e.

A legfelsőbb bíróság többsége kijelentette, hogy a tanácshatározatok nem bírnak törvényerővel, és hogy a bíróságnak joga van ellenállni oly tanácshatározat alkalmazásának, mely véleménye szerint a Grondwettel ellenkezik. A néptanács azonban hatalmának ily megnyirbálását nem vehetvén közönyösen, konklúzióképpen kimondja: Tekintettel arra, hogy e törvény, bár nem lett a Grondwet 11 cikke értelmében 3 hónappal azelőtt kihirdetve, mindjárt érvényesnek tekintendő, mert a dolog halasztást nem szenvedhet, elhatározatott, hogy a törvényt azonnal érvényesnek tekintik, bár... és itt ismét idézi a Grondwet cikkét, melyet kénytelen figyelmen kívül hagyni.

Maga a törvény hét cikkből áll. Az első kiköti, hogy minden múltban hozott és jövőben hozandó néptanácsi határozat törvényerejűnek

fog vétetni, hogy a bírák ezen határozatok szellemében lesznek kötelesek ítélni, és hogy a bírónak nincs joga vizsgálni – *testing right* –, vajon az illető tanácshatározat megfelel-e a Grondwetnek. A második cikk a bírótól esküt követel arra vonatkozólag, hogy a *testing right*-ot tényleg nem fogja arrogálni magának.

De a törvény gyöngye a negyedik cikk. Ebben az Elnök Ő magassága fel van hatalmazva megkérdezni az egyes bíráktól, hogy lelkiismeretükkel megegyeztethetőnek találják-e az arra vonatkozó eskü letételét, hogy a tanácshatározatok szellemében kell ítélniük, és nem szabad bírói meggyőződésüket – *testing right* – latba vetniük.

Ő magassága fel van hatalmazva elrettentő például elbocsátani hivatalukból azon tagokat, akiktől tagadó vagy véleménye szerint ki nem elégítő választ nyer.

Ilyen Transvaal igazságszolgáltatása. A törvényeket a néptanács szeszélyei pótolják, titkos ülési határozatai kötik a bírót s azokhoz hűen kell igazságot szolgáltatnia. A törvény máról-holnapra változik. A többség 15 tagja dönt, véleményük: törvény, vagyis inkább egymagában Krügeré, aki szavazatukat befolyásolja, és véleményeiket saját érdekei szerint változtatja. Jaj annak a bírónak, aki az alkotmányra vagy a törvényre mer hivatkozni, mert ott ezek helyett csak egy van: Krüger. Ő magassága, ahogy kinevezte, éppúgy el is bocsátaná azonnal hivatalából. Így értelmezik Transvaalban a hatalom megosztását, ami pedig alkotmányuknak, a Grondwetnek egyik alaptételét képezi. De ha nem léphet föl az alkotmány *active* egy kormány ferdeségeivel, jogsértéseivel szemben, a kormánynak kell alkalmazkodnia az alkotmány változatlan alaptételeihez. Nos – e példák mutatják, mennyire felel meg e követelményeknek Krüger kormánya! A törvény azon részeit, melyek érdekeinek megfelelnek, alkalmazza és céljának megfelelőleg magyarázza. Amely cikk céljának meg nem felelő, azt mellőzi, és ezt meg is vallja anélkül, hogy szükségesnek találná kimenteni magát.

Egy másik törvény, amely inkább paródia, a johannesburgi községi törvény. Egy 100.000 lakóval bíró város közigazgatását teljesen lehetetlen volt a *fieldcornetek* és *landdrostok* által ellátni, községi szervezkedés vált szükségessé. A törvény rendelkezése, hogy egy 24 tagú tanács vezesse a város ügyeit 2-2 évre választva, és hogy ezek fele városi lakos – *burghers* – legyen, akik a fehérek 4%-át teszik, és azok legszegényebb és legtudatlanabb része. A tanács feje a polgármester – *burgomaster* – akit a köztársaság elnöke öt évre nevez ki. De ami a

dolgot fenekestül felfordítja, hogy a polgármester nem köteles a tanács határozatait elfogadni, hogyha azok véleménye szerint, a törvényekkel ellenkeznek. Ily esetben a dolgot az elnök elé kell terjeszteni – no és hogy mit jelent a törvény Krüger előtt, azt már tudjuk!

Könnyű megérteni, hogy az idegenek nem voltak megelégedve ezzel a törvénnyel, amelyet a nekik tett egyik ígéret beváltásául kellett tekinteniük.

Hogy kiegészítsük a tárgyat, beszélnünk kellene még az idegenkiűzési, a sajtó-, adótörvényekről és azon egyéb sérelmekről, amelyek alatt az a kétszer oly nagy számú nép, mint a búrok, nyögtek. Nem akarjuk e törvényeket is boncolás alá venni, elég volt, azt hisszük, a felhozott két példa a helyzet megvilágítására.

Tehát az idegenek minden erőlködése hasztalan volt. Kérelmeiket a néptanács megvetésével félretette, megkísérlett fölszabadulási mozgalmuk nem sikerült, ami a Chartered-Company rendezte betörésnek tulajdonítandó. Csak egy menedék maradt: Angliához fordulni, és ezt meg is tették egy 21,600 angol alattvaló által aláírt kérvényben, betervezve az angol kormányhoz 1899. márciusában. Kérelmeik abban foglalhatók össze: hogy a kérvényben felsorolt számtalan sérelem és panasz tárgyában tartson a kormány vizsgálatot, és Ő Felsége képviselője tegye meg Dél-Afrikában a szükséges lépéseket a felpanaszolt visszaélések orvoslására, végül eszközöljön ki a transzvaali kormánytól egy hathatós biztosítékot az angol alattvalók jogainak elismerésére vonatkozólag. Ez a kérelem volt kiindulási pontja azoknak az alkudozásoknak, amelyek a válságos helyzethez vezettek.

BÉKEALKUDOZÁSOK

Szótlanul hagyhatja-e egy oly hatalom, minő Anglia, alattvalói panaszát, akik kétségbeesésükben hozzá fordulnak, mert annak az országnak a kormányától, amely jólétét ép nekik köszönheti, hasztalanul igyekeztek igazságot nyerni. Ez a kérdés, amely mindenekelőtt fölmerül, és amelyen az egész ügy megfordul. Percig sem szenved kétséget, mert oly világos, mint a nap, hogy csak egy felelet van reá: Anglia nem hagyhatja segély nélkül a külföldi telepítvényeseket, s kísérletezéseit sem kezdheti újonnan az 1881-iki tapasztalatok után.

Csak főbb vonásokban fogjuk vázolni a menetét azoknak a diplomáciai tárgyalásoknak, melyek az Oranje-Szabad-Állam elnöke által kezdeményezett és Krüger s Milner, fokföldi főbiztos közt 1899-ben lefolyt bloemfonteini értekezleten vették kezdetüket. Ez az első értekezlet, mint tudjuk, eredmény nélkül végződött, amennyiben Krüger kereken visszautasította Milner ajánlatait. És mik voltak ezek az ajánlatok? Először és mindenekelőtt, hogy az idegenek öt évi ott lakás után szavazati jogot nyerjenek, hogy számukra a néptanácsban képviselés legyen biztosítva, nem ép meghatározott számban, hanem, hogy a létszám egy negyedét tegyék ki, és végül, hogy a honosítás mindjárt teljes választói jogot adjon.

Azért kifogásolta ezeket Krüger, mert ezzel nézete szerint Anglia beavatkoznék Transzvaal belügyeibe. Nem kizárólagos joga-e minden államnak annak a megállapítása, hogy kinek adjon polgárjogot? Sokat lehetne afölött vitatkozni először is rámutatva egy századokra megalkult és egy alakulófélben levő ország különbségére, amely utóbbi új elemek bevándorlása által, akik az ország kiépítésében segédkeznek, csak növekszik s fejlődik. Hanem mellőzve a jog kérdését, be kell látnunk, hogy a polgárjog megadása legméltányosabb eszköze az okozott sérelmek jóvátételének. Az idegeneken esett számtalan jogtalanság mellett a legaggasztóbb volt azok forrása, az igazságszolgáltatás, amelyről már fogalmat alkothattunk magunknak. Tény, hogy úgy ez, mint a sajtó, rendőrség, adó, iskolák stb. kérdése szorosan az állam belügyeit képezik.

De nem lett volna-e realisabb eljárás Krügerből, ha a nép tanácsában megvitatta volna ezeket a kérdéseket az idegenek képviselőivel,

mint, hogy minden egyes pontra nézve Chamberlain felszólalásaira kellett figyelnie. Adjátok meg nekik a képviseltetést – mondja Nagy-Britannia Transvaalnak – és mi magukra hagyjuk őket, majd megvédi őket a maguk igazát és bármily csekély lesz is a számuk – mert hisz nem lennének többen a néptanács egy negyedénél – legalább hallani lehetne a szavukat. Es minél inkább megadatik az idegeneknek az alkalom és lehetőség, hogy érdekeiket maguk megvédjék, annál kevesebb oka van Angliának arra, hogy Transvaal ügyeibe beavatkozzék. Így beszél Chamberlain.

De tegyük fel, hogy másképpen járt volna el, hogy tekintetbe véve a sérelmek csak egy részét, a legkiáltóbbakat, a milyenek az igazságszolgáltatás módja és a nevelésügyi visszasságok, egyenesen az intézmények megváltoztatását követelte volna – nos, mit szólnának akkor a búrok barátai és bámulói, akik már ama méltányos követelések miatt is igazságtalan és indokolatlan beavatkozással vádolják Angliát? Nem látják be, hogy egy intézményen történt módosítás egész más jellegű, ha azt a tanácsban ugyanazon ország képviselői előre megvitatják, mint hogyha a módosításba kénytelen-kelletlen mennek belé egy kívülről jövő, eddig szóhoz nem jutott, de illetékes elem – aminők jelen esetben az idegenek – nyomása alatt.

Kétségtelen, hogy igazi barátai csak azt tanácsolhatták Transvaalnak, hogy adja meg a polgárjogot, és nyissa meg a néptanács kapuit a lakosság többségének képviselői előtt. Mert végre is Transvaal némi hálaival tartozik az idegeneknek. Avagy nem ez az alsóbb fajú nép virágoztatta föl az országot? Hol volnának ő nélkülük azok a milliók, amelyekben Krüger és az ő holland barátai dúskálnak?

A polgárjog megadása által Transvaal, távol attól, hogy önszeretete sértve lenne, elősegítené a két ellenséges faj egyesülését. A közelmúltban egy kanadai parlamenti határozat meggyőző erővel rámutat, hogy két elemnek, mely nagy időközön át ellenséges lábon állt egymással, teljes egyesülését csak szabadelvű és egyenlő bánásmód teszi lehetővé. Azt mondják, hogy az afrikai háború kiolthatatlan ellenszenvet fog szülni az angolok és hollandok közt, de mi azt hisszük, hogy semmi sem táplálta a gyűlölet kifejlődését jobban, mint a vázolt helyzet. Egyik oldalon a korlátolt és zsarnok búr, a másikon egy sokkal sűrűbb népcsoport, amelyet amaz, dacára hogy iparából tartja fenn magát, alárendelt helyzetre utal.

Szeretik a felelősséget a transvaali kormány ellenállásáért az idegekre hárítani, pedig ezt másutt kell keresnünk. Ugyanis, ha az idege-

nek közül csak néhányan bejutnak a néptanácsba, Krüger mindenhatósága meg van dőlve. Sejteni lehetett, hogy az új jövevények egy még lappangó, de hatalmas ellenzéki elemet vinnének be a néptanácsba. Akkor aztán nem lehet rendeletekkel kormányozni, és a budgetben két millió fontnak a hiánya egy kis botrányt idézne elő.

Krüger Bloemfonteinban vázolta Milner előtt egy felszabadítási törvény tervezetét, amely 9 év leteltével biztosítja a teljes polgárjogot. Ezt javaslatként be is nyújtotta a néptanácsnak. Az utolsó olvasásnál a tanács a 9 évi határidőt 7-re szállította le, és a törvényt visszaható erővel ruházta fel. Különben maga a törvény, a többi búr törvényhez hasonlóan rosszul tervezett, homályos, zavaros, méltó párja a községi törvénynek, amennyiben úgy látszik, hogy engedményt tesz, de az engedmény meg is marad látszatnak; a kezdet engedményeit a konklúzió lerontja.

A negyedik cikk megállapítja, hogy azon idegenek, akik hét éven át az országban laktak, honosítást és polgárjogot nyernek, de csak, ha az első cikk negyedik szakaszában foglalt alakiságoknak eleget tettek.

Ezek az alakiságok a legkülönbözőbb bizonyítékok felmutatása és a felmutatás módozatai körül forognak. Először kell egy bizonyítvány a field-cornettól és a landdrost-tól, aláírva a kerületi parancsnok által, melyből kitűnik, hogy a jelölt állandóan be volt vezetve a field-cornet jegyzékébe. Mit jelent az, hogy állandóan? Ismételt beírást jelent? Senki sem tudja. Amellett elképzelhetjük, mennyire megbízható ez a jegyzék. A jegyzőkönyvek egy része elégett, elveszett; a bejegyzések néha csak papírlapon történnek. – Egy másik bizonyítvány kívántatik annak igazolására, hogy a jelölt az egész időn át az országban lakott, a törvényeknek engedelmeskedett, és semmi vétséget nem követett el az állam függetlensége ellen. De nem mondja meg a cikk, hogy ki adja ki, sem pedig, hogy kinek kell beszolgáltatni a bizonyítványt. A field-cornet és a landdrostól megtagadhatják a bizonyítvány kiszolgáltatását, amely esetben az helyettesíthető egy nyilatkozat által, melyet a jelölt állít ki, és választói joggal bíró több lakos aláír. De a két hivatalnok fel van jogosítva ennek a láttamozását is megtagadni, és ebben az esetben a jelöltnek a kormányhoz kell folyamodnia.

Még két okirat szükséges, amelyeket a pályázó maga állít ki, és arra vonatkozó esküjét foglalja magában, hogy lemond minden jogáról és kötelességéről előbbeni hazájával szemben. Ezek vezetnek a honosítatáshoz, melyet az illető két év leteltével nyer meg, de mindig azon föltétel alatt, hogy hat hónappal azelőtt a field-cornet által az állam

titkárságához jelentést küldött be, melyben honosíttatási szándékát tudatja.

Ha egyszer megtörtént a honosítás, akkor az «új ember» vagy «házatlan» – *Heimathlose* – még azon túl öt éven át nem élvez politikai jogokat. Az illető lemondott előbbi hazája oltalmáról, és az újban most jog nélkül, védtelenül áll; sőt az esetek tömkelegében, amelyekben a törvény különbséget tesz lakos – *burgher* – és idegen – *foreigner* – közt, el sem tud igazodni, hogy ő tulajdonképpen melyik kategóriába tartozik. A noviciátus öt évének letelte után lakossá – *burgher* – lesz, de csak azon föltétel alatt, hogyha, mint föntebb, hat hónappal azelőtt bejelentette a polgárjog elnyerésére vonatkozó szándékát. Ha valaki el akarja kerülni a noviciátus legkevesbé sem irigylésre méltó öt évét, honosítást és polgárjogot nyerhet hét év leteltével – nem hét évi ottlakás után, hanem hét évre honosíttatási szándékának a field-cornetnél történt bejelentése után.

Ez az a híres felszabadítási engedmény, melyet az újságok mindenféle hangnemben dicsőítettek. Chamberlaint pedig, mivel a kórusba be nem állt, valóságos hajszának tettek ki.

Főleg azt az engedményét magasztalták a kormánynak, hogy a hét évet visszaható erővel ruházta fel, pedig az első cikk alakításainak a fenntartása mellett ennek az engedménynek az értéke elenyészően csekély. Az idegenek nagy része nincs bejegyezve a field-cornetnél – ez kiment az úzusból, és így valószínűleg csak hét év előtti kelettel vannak beíratások nyomai a könyvekben. Igazi búr törvény, homályos részleteivel megnyitva az utat az önkénynek: végrehajtásának a módja a tisztviselőktől, végeredményben az elnöktől függ.

És mégis Chamberlain nem utasította vissza a hét évi határidőt, bár ez a Milner felállította minimumot meghaladta. Feleletében azt ajánlja, hogy alkossanak egy angol-búr vegyes bizottságot, amely hivatva volna vizsgálat tárgyává tenni a néptanács elé terjesztendő választói törvényt, és megállapítani annak szövegét. Chamberlain célja tehát az volt, hogy egy könnyen alkalmazható és világos választói törvény készüljön, amelyet nem lehet kijátszani. De, amint várhattuk, Krüger visszautasította a vegyes bizottság gondolatát, azt állítva, hogy ez nem volna egyéb Transvaal belügyeibe való beavatkozásnál. Visszautasítását azonban nem közölték hivatalosan a kormánnyal, hanem ahelyett a Milner-féle javaslatokat terjesztették elő augusztus 19 én: a szavazati jog elnyerése öt évi ott-tartózkodás után, a törvény alkalmazását csaknem lehetetlenné tevő alakiságok egyszerűsítése, az idegeneknek tíz

tag által való képviseltetése a néptanácsban, de úgy, hogy a létszám egy negyedénél soha se legyenek kevesebben, és végül annak a kikötése, hogy a honosítás mindjárt teljes polgárjogot ad.

Krügernek ez a lépése ép oly helyes volt, mint biztató és előreláthatólag meg is oldotta volna a nehézségeket, és véget vetett volna a válságos helyzetnek, ha itt megáll, és nem megy tovább követeléseiben. De ez nem a Krüger szokása. A vég itt is lerontja a kezdetet, midőn Krüger három visszavonhatatlan feltételt csatolt ajánlataihoz, és felvesztette a souverainitás kérdését. Figyeljük meg, hogy nem Chamberlain hozta be ezt a kérdést a békealkudozásokba, hanem Transvaal. Chamberlain soha sem mondott vagy írt olyasmit, amiből arra lehetne csak következtetni is, hogy ő föl akarta vetni az 1884-iki egyezmény eme pontját, amitől az angol kormány egyáltalán tartózkodott. Krüger három föltétele a következő volt: Anglia kötelezi magát, hogy soha többé nem avatkozik Transvaal ügyeibe, fennhatóságáról lemond, és beleegyezik, hogy mihelyt a felszabadítási törvény életbe lép, elfogadja a választott bíróságot.

Egyébiránt egyes olyan természetű kérdések megvitatására és eldöntésére, amelyeknek az idegenek ügyéhez semmi köze sem volt, a választott bíróság mindkét fél előtt feltétlenül szükségesnek látszott. Ilyen kérdések a swazi protektorátus kormányzása, a zulu határ stb. A két ország közt több vitás pont volt, amelyek némelyike választott bíróságot, másika barátságos elintézési kívánt. Chamberlain tehát új értekezletet ajánlott a Fokföldön úgy a választott bíróság, mint azon más természetű kérdések tárgyában, amelyek nem a választott bíróság körébe vágnak, és amelyek az uitlanderek felszabadításával nem nyernek megoldást, de az ajánlatokhoz kötött föltételeket semmi szín alatt sem volt hajlandó elfogadni. Anglia – úgymond – nem mondhat le szerződésileg biztosított közbelépési jogáról s alattvalói jogainak a megvédéséről, és Transvaalt nem tekintheti souverain nemzetközi államnak. Igaz, hogy nehéz meghúzni a határvonalat az alattvalók megvédése és a Transvaal ügyeibe való beavatkozás között, de hogy Chamberlain mégis oly határozott kijelentést tett, az annak a jele, hogy a búrok diplomáciai ügyeiben teljesen otthon van, és eléggé fölfogta a föltételek tárgyát és célját, ami ti. nem egyéb, mint megakadályozni Angliát abban, hogy ellenőrizze a választói törvény végrehajtását, és megakadályozza annak kijátszását.

Könnyű belátni, hogy Krüger föltételei a törvény végrehajtásának ellenőrzéséről való lemondást jelentik, ami ha megtörténnék, a tör-

vény, homályos voltánál fogva, teljesen a field-cornet és a kormány kényekedve szerint volna alkalmazható.

Azt mondja Transvaal, hogy felesleges a külső ellenőrzés, hisz megteszi ezt a néptanács. No hiszen – jó biztosíték! Ismerjük a néptanács uzusát, hogy határozatokkal kormányoz. Ki tudja, hogyan s mily formában szavazná meg a fölszabadítási törvényt, és föltéve, hogy az elfogadható formában lép is életbe, ki biztosít arról, hogy a válságos helyzet elmúltával meg nem változtatja azt, ami 1882 óta háromszor megtörtént? Akkor Anglia le van fegyverezve, és szemben találja magát azzal az ígéretével, hogy soha sem avatkozik Transvaal ügyeibe. Ha valaki azt hinné, hogy ez a veszély képzelt, és ez a feltevés a búr kormánnyal szemben méltatlan és indokolatlan, olvasson el néhány búr törvényt, a legújabbakból, például a községit. Chamberlain nem az az ember, a kit egykönnyen kelepcebe lehet csalni.

Két napra rá, hogy megtette ajánlatait, tehát aug. 21-én, Transvaal egy kiegészítő átiratot küldött az angol kormányhoz oly tartalommal, hogy az ajánlataihoz fűzött három föltétel azokkal oly szorosan összefügg, hogy a föltételek bármelyikének az el nem fogadása az összes ajánlatok visszavonását fogja eredményezni.

Itt mellőzünk egy tárgyalást, amely nem sokat lendített a dolgon. Szept. 2-án Krüger, látván, hogy Anglia nincs megelégedve, s elvesztette türelmét, és értesülvén, hogy ultimátumot akar küldeni, kijelentette, hogy elfogadja azon ajánlatokat, amelyeket Chamberlain először tett, névleg a vegyes bizottságot és a hét évi határidőt. De ezzel elkésett. Szeptember 9-én Chamberlain elküldte végső ajánlatait, amelyek teljesen megegyeztek a Krügeréivel, de a három föltétel nélkül, tehát: 5 évi határidő, az idegeneknek tíz tag által való képviseltetése a néptanácsban, és végül, hogy a honosítás azonnal teljes polgárjogot ad. Hozzáteszi még, amit magától értetődőnek tart, hogy az új tagoknak joguk lesz saját anyanyelvükön beszélni a néptanácsban. Ha ezeket az ajánlatait elfogadják – írja –, akkor aztán megtarthatják a fokföldi értekezletet a választott bíróság és a többi vitás kérdések elintézési módjának a tárgyában.

Látjuk, hogy ezek az ajánlatok teljesen megegyeznek a búrokéival, és csak annyiban különböznek tőlük, hogy visszautasítják az új vitát az 1584-iki határozmány felett, amelyre vonatkozólag Chamberlain késznek nyilatkozik a status quo-t teljes mértékben fenntartani.

Transvaal azonban ezt is visszautasította. Reitz egy terjedelmes táviratban sajnálatát fejezi ki, hogy Anglia feladja a vegyes bizottság

eszméjét és a hét évi határidőt, és amint világosan kitűnik, látva, hogy hiszen az öt évi ajánlat Transvaaltól származik, a zavarosban akar halászni, és egy tévedésről – hogy ne mondja: szószegésről – beszél, melyet az angol ügyvivő Pretoriában állítólag elkövetett. Ami az angol nyelv anyagi segédeszközei által az Új-Világ legvirágzóbb államává emelkedni föl.

De a dolgok tovább fejlődtek gyorsan s visszavonhatatlanul! A véghatározat, melyet Transvaal október 9-én küldött el, a háború megüzenése volt, és a vér patakzása megindult. Bármily nagyok is a búrok sikerei, bármily csodálatos is vitézségük, sorsuk meg van pecsételve. Transvaal meg fog szűnni független állam lenni, mert ő akarta így. Pedig milyen ésszerű, milyen méltányos volt barátainak figyelmeztetése: fogadjátok el Anglia ultimátumát, hisz a benne foglalt ajánlatok megegyeznek azokkal, amelyeket vezérek tett, bár elég sajnosan visszavont.

Napjainkban, mikor a kis országok sorsa oly ingatag és létküzdelmük oly nehéz, mélyen érint, ha egyet közülük eltörülnek a világ térképéről, ha létezésük még oly meddő volt is. Mert ez a meddőség billenti meg a mérleget. Hősies, bátor küzdelem! Miért, minek? Mi az indító ok, és mi az elérendő cél? Az indító ok a függetlenség, a szabadság eszméje?... Távolról sem, hisz független politikai élet a búr alkotmány mellett nem lehetséges. Az indító ok a bennszülöttek elnyomása és az idegenek kizsákmányolása, egyéb semmi. Az elérendő cél, a remélt eredmény... az sem lehet egyéb. Most már kérjük – mert ezen fordul meg egy nemzet létjoga –, mi haszna lehet az összemérés szempontjából egy országnak, amelyet ily elvek vezérlelnek, és amely csak terméketlen sziklákat gördít a civilizáció útjába. Önző indító ok, önző cél: meddő egzisztencia!

Ha Svájc eltűnnék a világ térképéről, hiányát megérezné a világ! De Transvaalét!?

A búr kormány eltörlése után Transvaal angol gyarmat lesz, olyan, aminőket Nagy-Britannia mostanában alapít. Néptanácsa nem lesz, hanem lesz igazi képviselői kormányzata széleskörű autonómiával és a korona által kijelölt kormányzóval. Ítéző székeket állítanak, amelyek nem lesznek a végrehajtó hatalom kezében. Rendőrség, iskolák, községi igazgatás késedelem nélkül életbe lépnek. Szabadelvű intézmények, amelyek a gyarmatokat a világ legszabadabb országaivá teszik! A gazdák békén fogják földjeiket művelni, és életmódjukban semmi

változás sem lesz, kivéve, hogy katonai szolgálatra nem lesznek kötelezve, és az értük dolgozó idegeneket nem fogják kizsákmányolhatni.

Transvaal megszűnik meddő lenni és okos igazgatás mellett Anglia leggyümölcsözőbb gyarmata lehet.

Szabad volt a tér az oligarchia előtt...

Nem volt, aki megakadályozza, hogy ezek a fényes ábrándképek megvalósuljanak!...

Bizony még sokáig loboghatott volna Pretoria fölött a transvaali lobogó!